

Székely Gábor

A LYTTON-JELENTÉS

Mandzsúria japán megszállásának nemzetközi összefüggései

A történeti irodalomban számos eseményt jelölnek meg a II. világháborúhoz vezető út első mozzanataként. A leggyakrabban említett az első világégést követő versailles-i békerendszer, pontosabban ennek célszerűtlen és igazságtalan (*John Maynard Keynes*),¹ imperialista, vagyis az újabb birodalomépítő tervekben gondolkodó hatalmak ellentéteit fenntartó, sőt azt fokozó (*Lenin*),² valamint a vesztesek részéről a reváns vágyat erősítő (Foch marsall) jellege.³ Ami ennek kapcsán elszikkadt: a három, addig a világpolitikát nagyban meghatározó hatalom helyzetében bekövetkezett változás. A győzteseknek, Japánnak és Oroszországnak kedvezőtlenül, a vesztes Németországnak viszont kedvezően változott meg geopolitikai helyzete. Az utóbbi határaitól eltűnt két nagyhatalom, az Osztrák–Magyar Monarchiát kis államok, a forradalomban amúgy is legyengült Oroszország szomszédságát a balti államok és Lengyelország váltották fel, nyugaton pedig egy kivérzett Franciaország határolta, nem egyértelmű brit garanciával. Japán, akárcsak Európában Olaszország, csalódott a békeszerződésben: nem kapta meg a kívánt – és a háború során már elfoglalt – távol-keleti volt német gyarmatokat, nem teljesültek tengeri fegyverkezési igényei az 1921–1922-es washingtoni konferencián, sőt már Kínában szerzett pozícióit is veszélyeztette a konferencián elfogadott „nyitott kapuk” elve. S történt ez mindenekelőtt az Egyesült Államok nyomására, annak erőteljes csendes-óceáni jelenlétével. A világháborút követően Japán volt az első, amely ha óvatosan is, de a háború eszközét választotta a távol-keleti erőviszonyok megváltoztatására.

Japán katonák 1931. szeptember 18-án a Mandzsúriai Mukdennél felrobbantották a Kelet-Kínai Vasút egyik japánok felügyelte szakaszát. A robbantásnak mindössze néhány méter sín látta kárát. A robbantással a kínaiakat vádolták. A provokációt nyilvánvalóvá tette a másnap a helyi kínai laktanya ellen indított masszív katonai támadás. E lépéssel Japán megkezdte a még az 1920-as évek közepén kimunkált nagyhatalmi elképzeléseinek, az úgynevezett Tanaka-memorandumban⁴ összefoglaltaknak a megvalósítását – Kína leigázását: megtámadta Mandzsúriát, s ott egy bábállamot létesített.

¹ *J. M. Keynes* 2000. Könyvét *Keynes* a versailles-i konferenciát elhagyva vetette papírra.

² *Lenin* ezzel kapcsolatos írásaiból még 1930-ban jelent meg magyar nyelvű válogatás – *Lenin az imperialista háborúról* (*V. I. Lenin* 1930: 130.), a kötet *Kun Béla* néhány írását is tartalmazza.

³ Ferdinand Foch marsallnak Versailles-ről idézet híres mondása: „Ez nem béke, csak fegyverszünet húsz évre”. (Idézi *Henry Kissinger* 1998: 246.)

⁴ Az úgynevezett Tanaka-memorandum eredetiségéről mindmáig viták folynak. Ami tény: Tokióban 1927. június 27–július 7. között vezető japán diplomaták számára konferenciát tartottak, ahol a miniszterelnök, Giichi Tanaka is előadást tartott, s szavazta japán

E lépés alapvetően sértette a Kínában ekkor legnagyobb befolyással rendelkező Nagy-Britanniát, veszélyeztette a Szovjetuniót, különösen annak a Kelet-Kínai Vasútnál levő érdekeltségét, fenyegette továbbá a Kínából a versailles-i békével kiűzött, azóta azonban egyre komolyabb, nem utolsósorban katonai kapcsolatokat kiépítő Németország érdekeit, s végül a csendes-óceáni térséget egyre inkább saját befolyási övezetének tekintő Egyesült Államok terveinek a megvalósulását. Japán ugyanakkor e lépése megtételekor maximálisan kihasználta a kínai helyzetben rejlő lehetőségeket, nemkülönben az említett hatalmak ellentéteit, illetve véleménykülönbségét a bekövetkezett helyzetről. A Japán számára kedvező végkifejlet az *appeasement*, az agresszor követeléseinek részbeni, vagy teljes teljesítésével történő megbékítés politikájának a megjelenése lett, amely ezt követően egészen a világháború kirobbanásáig meghatározta a brit, s kényszerűen a francia külpolitikát.

Mindezek ellenére a témát tárgyaló hatalmas irodalomban meglepően kevés, csupán néhány oldalas áttekintéseket szentelnek az események nemzetközi vonatkozásainak, bár azt többen jelzik, hogy a konfliktus a világháborút követő első jelentősebb háborús esemény volt, s többen a II. világháború első közvetlen előzményének is tekintik a történeteket.⁵

A bonyolult és összetett nemzetközi összefüggések ellenére az aktív és kezdeményező diplomáciai szereplők száma, akárcsak majd az elkövetkezendő évtizedben, korlátozott volt. Sőt a történetekből egyértelműen kitűnik, hogy az események alakítását, az intézkedések jellegét alapvetően a brit külpolitika határozta meg. Ezt formálisan is jelezte, hogy a brit hegemoniájú Népszövetség Tanácsa Kína kérésére igen gyorsan, már szeptember 30-án nem csupán napirendre tűzte, de határozatban jelezte, hogy intézkedik a konfliktus eskalációjának megakadályozására a Kína által évek óta csak felületesen ellenőrzött területeken.

Ezt követően azonban minden lelassult és felpuhult. A Tanács egy „tényfeltáró bizottság” felállítását támogatta, ami már jelezte, hogy komoly szankciókkal nem kell Japánnak számolnia – ami nem utolsósorban a japán diplomáciának e bizottságot kezdeményező és támogató ajánlásának sikere volt. Végül két és fél hónap múltán, 1931. december 10-én döntött a Népszövetség Tanácsa egy öttagú bizottság (teljes nevén: „Commission of Inquiry of the League of Nations to Investigate the Situation”) létrehozásáról.

A bizonytalanságot, s ezzel a bizottság korlátozott felhatalmazását nem csupán a bizottság elnevezése jelezte, hanem az is, hogy összetételét ismét csak több mint egy hónap elteltével, 1932. január 14-én fogadták el. Élére lord Lytton, a kiváló, de nem túlságosan jelentős államférfi kerülhetett. Tagjai viszont még nála is kevésbé súlyos személyiségek voltak – valamennyien a konfliktusban érdekelt, de abban közvetlenül részt nem vevő államokat képviselték: a gyarmati ügyekben már munkálkodó dr. Heinrich Schnee, Német Kelet Afrika egykori kormányzója; az Egyesült Államokból a diplomata Frank Ross McCoy; a francia Henri Claudel tábornok és az olasz diplomata, Luigi Aldrovandi-Marescotti. Viszont hiányzott a Szovjetunió képviselője, a térségben a britek mellett a legérdekeltőbb, a japán agresszió által közvetlenül érintett hatalomé. Ezt nem

expanzív céljait. Az ezekről készített feljegyzést valamelyik résztvevő „kiszivárogtatta”. E szerint: ahhoz, hogy meghódítsuk a világot, meg kell hódítanunk Kínát; hogy meghódíthassuk Kínát, meg kell hódítanunk Mandzsúriát és Mongóliát; ha sikerrel meghódítjuk Kínát, úgy a többi ázsiai ország és a Keleti-tenger országai megrettennek és megadják magukat előttünk. És a világnak el kell ismernie, hogy Kelet-Ázsia a miénk. Egyet lehet érteni *Haruo Tohmatsu*-val, a *Diplomacy and War History of International Relations at the National Defense Academy of Japan* professzorával, aki úgy véli, hogy a „Tanaka-memorandum” nem létezett mint dokumentum, amelyet a császár elé terjesztettek, azonban az említett konferencián elfogadott határozatok megfeleltek a dokumentumban szereplő elképzeléseknek. (Reflected these ideas.) *Haruo Tohmatsu – H. P. Willmott* 2004: 18.

⁵ Az alaptörténet a magyar irodalomban is jól feldolgozott. *Polonyi Péter* 1994; *Jordán Gyula* 1999.

magyarázza, hogy a Szovjetunió ekkor még nem volt tagja a Népszövetségnek, hiszen az USA sem volt az. Annál inkább a „szovjet kártya”, amelynek felmutatása Japán oldalon a kedvezőbb megítélés reményével kecsegtetett, de brit részről is elemzés tárgya lett.

A „szovjet kártya”

Az 1918–1921-es polgárháborút és intervenciót – amiben sokak mellett japánok, az USA, britek, franciák és olaszok is részt vettek, vagyis az 1931-ben is Kínában befolyással rendelkező hatalmak – követően a Szovjetunió stabilizálta távol-keleti pozícióit. Biztosította 1924-re – ha nem is problémamentesen – rendelkezését a szovjet Csitát (a térkép bal szélén – Chita) Vlagyivosztokkal összekötő, kínai fennhatóságú, de részben japánok ellenőrizte Mandzsúrián keresztül haladó Kelet-Kínai Vasút számára fontos szakasza felett, sőt befolyása alá vonta Mongóliát is.

1. térkép

A szovjet érdekeltséget az irodalomban is jelzik, s ha nem is sok, de fontos diplomáciai iratok is tanúskodnak róla.⁶ Ezekből kitűnik, mi volt az oka annak, hogy a közvetlenül érdekelt felek közül egyedül a Szovjetunió képviselője nem kapott helyet a bizottságba. Ennek oka mindenekelőtt az 1927-et követő brit külpolitika volt, amely a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig is elmenve igyekezett elszigetelni a Szovjetuniót, s lényegét tekintve kitartott egészen Churchill 1940. májusi kormányalakításáig.⁷

Szovjet részről a szokásos diplomáciai lépéseknél azonban több történt, ami egy igen ritka, személyesen Sztálin jegyezte dokumentumból derül ki.

Sztálin hosszabb rejtjelezett táviratot küldött L. M. Kaganovicsnak és V. M. Molotovnak⁸ 1931. szeptember 23-án „Japán intervenciója Kínában” kapcsán, vagyis mindössze négy nappal a támadás után.

A dokumentum 8 pontban jelezte a teendőket: 1. A japán intervenció azt szolgálja, „hogy a nagyhatalmak, vagy néhányan közülük bővítsék és megerősítsék befolyásukat Kínában”. 2. Nem valószínű, hogy Amerika Csang Co-lin (a területet ellenőrző kínai hadúr – Székely Gábor) segítségére sietne, mivel érdekeit a japánokkal való konfliktus nélkül, sőt a kínaiak támogatásával is

⁶ A legfontosabbak közülük már a korszakban hozzáférhetőek voltak orosz nyelven a Külügyi Népbiztosság publikált anyagaiként. Jó válogatást közöl belőlük a *Soviet Documents on Foreign Policy II.* 1952: 560.

⁷ E külpolitikai vonal kibontakozását lásd *Surányi Róbert* 1984: 169–178.

⁸ Kaganovics, Sztálin leghosszabb életet megélt munkatársa (1893–1991) ekkor a párt Politikai Bizottságának egyik legbefolyásosabb tagja, a szintén hosszú életű Molotov (1890–1986) a Népbiztosok Tanácsa elnöke (miniszterelnök) volt.

biztosítani tudja. 3. Az sem kizárt, hogy Japán intervencióját más kínai hadurak is támogatják. 4. Katonai beavatkozásunk „természetesen kizárt, diplomáciai beavatkozásunk most nem célszerű, mert csak egyesítené az imperialistákat, amikor számunkra kedvező, hogy vitatkoznak”. 5. Felszólítani a japánokat és a kínaiakat, hogy adjanak tájékoztatást a helyzetről. 6. A sajtót utasítani kell olyan cikkek közlésére, amelyekből kiderül, hogy határozottan elítéljük az intervenciót. A Pravda „szidalmazza a japán okkupációsokat, a Népszövetséget, mint a háború, s nem a béke eszközét, a Kellog-paktumot, mint az okkupáció igazolóját, Amerikát, mint Kína felosztásának támogatóját. Kiáltsa a Pravda, apait-anyait beleadva, hogy Európa, Ázsia és Amerika imperialista pacifistái megosztják és rabigába döntik Kínát. Az Izvesztyija ugyanezt a vonalat képviselje, de mérsékeltebb, igen óvatos hangnemben. Az Izvesztyija számára a visszafogott hangnem mindenképpen szükséges”. 7. „Következésképpen élesebbé kell tenni a Komintern sajtóját és magát a Kominternt.” És a 8. pont: „Ez egyelőre elegendő lesz”.⁹ Aláírás: Sztálin.

Két nappal később, szeptember 25-én a Politikai Bizottság ülésén tárgyalták meg Sztálin táviratát. Az ülésen elfogadott határozat első pontja szólt Kínáról: a) „Sztálin elvtárs utasításának megfelelően kell utasítani a sajtót”, majd b) „felhatalmazni a Külügyminisztériumot, hogy ismét kategorikusan szólítsák fel a Szovjetunió japán és kínai képviselőit, hogy 1. pontosan tájékoztassák Moszkvát a folyó eseményekről, 2. semmiféle lépést ne tegyenek, és ne adjanak információkat Moszkva utasítása nélkül”. Majd a c) (oroszban v.) pontban egy konkrét ügy: Kuznyecovval közlik, hogy álláspontja helytelen a Kelet-Kínai Vasúttal kapcsolatban, és minden állásfoglalásnak meg kell felelnie a vasúttal kapcsolatos „szovjet–kínai egyezménynek”. A b) és c) pontban foglaltakat elküldték a külügyi népbiztosnak, Litvinovnak és a területet kezelő helyettesének L. M. Karahannak, aki korábban nagykövet volt Kínában, s akit Sztálin végül 1937-ben kivégeztetett.¹⁰

A két dokumentumból egyértelműen kitűnik, hogy Sztálin újabb Szovjetunió elleni intervenciótól tartott, amit a japán agresszió vezethet be. Ezt mutatja a britek és a Népszövetség elleni kirohanása, valamint utalása a Kellog–Briand paktumra,¹¹ illetve az Egyesült Államokra. Azt gondolta, s ez majd megismétlődik 1939–1941-ben a brit–francia és szovjet, majd a német és szovjet tárgyalások során, hogy a britek, amerikaiak, franciák, olaszok és németek megpróbálják összeugrasztani őt a japánokkal, hogy egymást legyengítsék. Az újabb irodalomban is megjelenik ez: „A Szovjetunió és a Komintern által a Kuomintanghoz delegált politikai képviselők számára elfogadott stratégia szerint ki kell használni a külföldiek, elsősorban a legnagyobb külföldi hatalom, Nagy-Britannia elleni hangulatot, nemkülönben két másik hatalom, a Kínában szintén jelentős gazdasági pozícióval rendelkező Egyesült Államokkal és Franciaországgal szembeni ellenérzést, s mindenekelőtt el kell kerülni a konfrontációt vagy konfliktust Japánnal”.¹²

Amint a „nyugati” nagyhatalmak, Nagy-Britannia és Franciaország stratégiai céljai nem változtak 1931 után, vagyis az *appeasement*, a megbékéltetés maradt 1939. szeptember 3-ig, úgy a Szovjetunió is az „imperialista hatalmak közötti konfliktusokból” való kimaradás stratégiáját tartotta érvényben, lényegében egészen 1941-ig.

⁹ Политбюро ЦК РКП[б] – ВКП[б] и Коминтерн. 1919–1943. 2004: 645–646.

¹⁰ Политбюро ЦК РКП[б] – ВКП[б] и Коминтерн. 1919–1943. 2004: 646.

¹¹ Az amerikai és a francia külügyminiszter nevével fémjelzett paktumot 1928-ban írták alá. Eredeti francia célja az volt, hogy az USA vállaljon valamiféle szerepet Franciaország biztonsága érdekében, kapcsolatukban vitás kérdés esetén kizárva a háború eszközét. Az USA a kétoldalú vállalással szemben minden ország bevonását javasolta, így a paktumot néhány jelentéktlenebb kivétellel a világ szinte valamennyi országa, így Japán és Kína is aláírta. Ami Sztálint aggodalommal tölthette el, az egyrészt az volt, hogy erre hivatkozva el lehetett utasítani az agresszor elleni katonai fellépést, másrészt hogy az aláíró hatalmak – így a britek is – kiköthették, hogy korábbi szerződéseikben vállaltaknak így a birodalom védelmében eleget fognak tenni.

¹² Jon Jacobson 1994: 219.

Lényegében, de nem egészében. Mert volt egy másik vonal is, a világháborút követően megerősödött nemzetközi békemozgalom, helyesebben háborúellenes mozgalom. Ebben Sztálin ugyan nem hitt, s ezt jelezte idézett titkos, a pacifistáknak címzett táviratában, de mivel a Szovjetunió biztonságát szolgálhatta, nem utasította el.

Nemzetközi háborúellenes mozgalom Kína védelmében – pacifisták, kommunisták, szociáldemokraták és konzervatívok

1932. január 29-én japánok támadtak a Kelet-Kínai Vasút legfontosabb csomópontja, a szovjet határhoz közel levő Harbin városa, majd 1932. február 19-én már Sanghaj ellen. Az ekkor még sikertelen támadás után küldött táviratot Szun Jat-szen, az egykor a polgári forradalmat vezető Kuomintang párt alapítójának özvegye Willi Münzenbergnek. Münzenberg az Antiimperialista Liga, valamint a Nemzetközi Munkássegély Komintern által támogatott szervezetek vezetője volt, s megbízottja, irányítója különféle háborúellenes és antifasiszta szerveződéseknek.¹³ Érdemes ugyanakkor figyelmesen elolvasni a táviratot: „Mindenkinek nemzetközi akcióra szólítok fel Sanghaj fegyveres inváziója ellen, amelyet Japán más külföldi imperialisták aktív támogatásával hajtott végre, és amely Kína leigázásával, feldarabolásával fenyeget”.¹⁴ A szöveg jól érzékelhetően egyezik Sztálin koncepciójával, miszerint itt nem csupán Japán agressziójáról van szó, hanem más nagyhatalmak összehangolt lépéseiről. Ennek megfelelő volt a folytatás is: Münzenberg egy háborúellenes világkongresszus összehívására kapott megbízást, amelynek támogatására olyan személyiséget nyert meg, mint a világhírű Nobel-díjas író, Romain Rolland, az ekkor már kommunista, Goncourt-díjas író, Henri Barbusse, vagy Albert Einstein.

A több száz neves aláírással támogatott kongresszust 1932. augusztus 27–29-én tartották meg Amszterdamban, azon mintegy 2500 küldött vett részt – a szovjet delegátusok, köztük Maxim Gorkij, nem kaptak holland beutazóvizumot. Részt vettek viszont a kongresszuson az Ázsiai Liga az Imperializmus Ellen küldöttei, akik közül a színpadon fogott kezét egymással a japán képviselő a kínaival és a koreáival. A kongresszuson létrehozott Háborúellenes Világbizottság nevéből elmaradt az imperialista jelző, ami jelezte a szélesebb összefogás igényét. A folytatásban azonban nem ebben az irányban bővült a mozgalom. A helyzetet Hitler hatalomra jutása változtatta meg: a háborúellenes és az 1933 júniusában a párizsi Pleyel teremben tartott antifasiszta kongresszuson létrehozott bizottság összefogásával jött létre az Amszterdam–Pleyel Mozgalom, a korszak legjelentősebb háborúellenes összefogása. Végül 1936-ban az előbbi támogatásával alakult meg a Lord Cecil neve által fémjelzett, Winston Churchill védnökségét is élvező Világbéke Mozgalom – International Peace Campaign –, amely 1938 februárjában megrendezte a londoni

¹³ Székely Gábor 1998: 106–142. E szervezetek történetét is részletesen feldolgoztam „Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története” című könyvemben. A kötet megírásakor még nem volt ismert Sztálin idézett távirata.

¹⁴ A távirat szövege megjelent az Antiimperialista Liga Nemzetközi Titkárság kiadványában. Raubkrieg gegen China. Berlin, 1932: 11.

Kína-konferenciát a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt japánok elleni összefogásának előmozdítására.¹⁵

A Lytton-bizottság útja és a „tényfeltárás”

A különféle mozgalmak mellett, ha lassult is, de folytatódott a konzultáció a Népszövetségben is. A lezajlott vitákból kitűnik, hogy a brit diplomácia két síkon igyekezett nyomást gyakorolni Japánra: az egyik az erő megjelenítésén volt a hangsúly, a másik a kompromisszumkészség jelzésén. Lényegében e kettőt tartalmazta a Lytton-bizottság jelentése, s eredményezte, hogy Japán nem kebelezhette be Mandzsúriát – ekkor.

Talán ennél is lényegesebb: az európai mellett a világpolitikát is nagyban meghatározó brit politika jelentős személyiségei ismerték fel, hogy a háború csak az agresszorral szembeni szélesebb összefogással, az ideológiai és politikai különbségeket fenntartó, de azokat félretevő meg egyezéssel lehet eredményes. Erre tettek javaslatot a Lytton-jelentés vitájában a Brit Birodalom felsőházában, először a brit–szovjet diplomáciai kapcsolatok lefagyása óta. Addig azonban még hosszú hónapok teltek el.

A bizottság összetételének a megállapításától ismét több mint egy hónap telt el, amíg annak tagjai kalandos útjukra indultak. Nem a legrövidebbet választották, a Szovjetunió keresztül vivő Transzszibériai Vasutat, bár erre kaptak ajánlatot, illetve kérést a kínaiaktól. 1932. február 3-án szálltak hajóra, s indultak az ellenkező irányba. Előbb New Yorkban szálltak partra, majd innen Japánba, s végül Kínába (Sanghajba és Nankingba) utaztak, ahonnan japán védelemmel érkeztek Mandzsúriába. Majd fél évvel a konfliktus kirobbanása, jó két és fél hónapos utazás után, 1932. április 21-én érkeztek a helyszínre. Itt találkoztak a Kínai Köztársaság, illetve a japán kormány és a katonák képviselőivel.

A japánok egyik fő indoka a terület a megszállására a „banditák garázdálkodása”, vagyis a terület biztonságának az ügye volt. Kína-szerte a 13. századtól voltak jelen rablóbandák, amelyek kihasználva az anarchikus körülményeket sarcolták a lakosságot. Ez gondot okozott a külföldieknek is, különösen a komoly érdekeltségekkel rendelkező briteknek, illetve japánoknak. Erről készült 1930-ban egy brit jelentés, amelyben megállapítják, hogy a területen biztonságot csak a japánok által ellenőrzött részekben tapasztaltak. A dokumentum összeállító szerint Mandzsúriában mintegy 50 000 „bandita” tevékenykedik, ezek közül azonban igen kevesen merészkednek a japánok biztosította vasút közelébe. A támadások elsősorban a kínaiakat érintik és a civil külföldieket, a „banditákkal” szemben viszont erőiesen és hatékonyan egyedül a japán hadsereg és rendőrség lép fel. A japán tárgyalófél „igyekezett bizonyítani, hogy csak ők képesek biztosítani a »békét és rendet« Mandzsúriában”.¹⁶

Már a meghallgatások során érzékelhető volt, hogy bár egyértelműen tisztázhatóak az 1931–1932-es Mandzsúriai események, a megoldáshoz ez nem lesz elegendő. A kínaiak ugyanis keve-

¹⁵ Székely Gábor 1998: 256.

¹⁶ Japan attempted to prove that only it was qualified to maintain „peace and order” in Manchuria. *Yaqin Li* 2012: 47–48.

set tudtak hozzátenni a „tényfeltáráshoz”, azt leszámítva, hogy bizonyítható volt az egyébként mindenki előtt nyilvánvaló japán intervenció. A kínai közigazgatás és katonaság láthatóan, akár csak korábban, alkalmatlannak bizonyult a térség kézben tartására, amiről a „banditák” mellett a japánok is gondoskodtak. És ott volt mindemellett a „szovjet kártya” is.

A tárgyalások végeztével a japánokban olyan kép alakult ki, hogy egyedül Lytton számukra a veszélyes, a franciákkal, az amerikaiakkal meg tudnak egyezni – a német képviselőről nem szóltak. Ezen az sem változtatott, hogy Lytton a japán bábállam megalakulásakor rendezett, s egyben búcsúfogadáson kezet fogott a japán hadseregnek az utolsó kínai császárból japán helytartóvá lett Pu Ji mellé rendelt tanácsadójával, Komai Takuzoval, s mondotta: „Kívánom az új államnak, Mandzsukuo-nak, hogy egészségesen fejlődjön”.¹⁷

Vita a Lordok Házában a Lytton-jelentésről

A brit felsőházi vita 1932. november 2-án került napirendre.¹⁸ Az első felszólaló, egyben a napi-rend főelőadója lord Ponsonby of Shulbrede volt. A Lordok Háza munkáspárti képviselőinek tekintélyes vezetője egyben békeszervezetek támogatója volt, de kritikusan szólt az ukrajnai éhínség idején a Szovjetunióról is, s itt konkrét lépéseket sürgetett Japánnal szemben.

A konfliktust egyértelműen agresszióknak bélyegezte, elmondta: Japán nagyobb területre terjesztette ki fennhatóságát, mint Franciaország és Németország együttesen. Felhívta a figyelmet arra, hogy a vegyes, mongol, mandzsu és koreai népességű területen élők és a kínai kormány nem támogatják Mandzsukuo-t. Továbbá, hogy az akció ellentmond a Népszövetség elveinek, amelynek Japán is tagja. Hangsúlyozta, hogy Japán agressziójával megsértette a párizsi békeszerződéseket és a washingtoni megállapodást, vagyis a világháborút követő békerendszer mindkét pil-lérét. Finoman jelezte a Népszövetség, illetve a bizottság körüli idővesztések okát. Beszédének végén annak a reményének adott kifejezést, hogy a nagyhatalmak „összefogva képesek lesznek megoldani ezt a kérdést...”, amihez a Népszövetség is hozzájárul – s folytatta azzal, most már kérve, amit bevezetőjében még csak kérdezett, hogy „Őfelsége kormánya közölje, mit kíván tenni az ügyben. Kérem, cselekedjünk. (I beg to move.)”

Lothian márkija méltatva a Lytton-bizottság jelentését kifejtette, itt nem csak Távol-Kelet problémájáról van szó, az agresszió „visszatérést jelent ahhoz az anarchiához, amely 1914-hez vezetett”. Részletesen elemezte, mennyiben sértette meg Japán a párizsi, az 1921–1922-es washingtoni egyezményeket, különösen az általa is aláírt utóbbit, a Kína integritását garantáló megállapodást, valamint az 1928-as Kellog–Briand paktumot. Végül hangsúlyozta a két lehetőséget: „vagy növekszik a nagyobb elhatározottság és erő, vagy ismét szembe kell néznünk a nemzetközi anarchiával és a háborúval”.

¹⁷ „I wish the new state Manchukuo a healthy development.” A tárgyalásokat és az álláspontokat részletesen ismerteti *Alvin D. Coox* 1985: 46–53.

¹⁸ Az ülésen elhangzottak igen részletes jegyzőkönyvét lásd HL Deb. 1932

Lord Allen of Hurtwood azzal kezdte hozzászólását, hogy a Lytton-jelentés jól jelezte a „két nagyhatalom”, vagyis Japán és Kína álláspontját. Folytatva, ellenvéleményét fejezte ki Ponsonbyval és Lothiannel szemben, úgy vélte, a helyzet teljesen különbözik az 1914-estől, nincs háborús veszély, csak lokális konfliktusról van szó.

Lord Cecil, a Népszövetség egyik létrehozója és elnöke keményen, de udvariasan szembement Lord Hurtwooddal. A brit érdekeket is hangsúlyozva erőteljes fellépést sürgetett: „...mi vagyunk a legnagyobb ázsiai hatalom a világon, és ez egy olyan kérdés, amely befolyásolja egész Ázsia jólétét... De ez még nem minden. Ez érinti nagyon szorosan Amerikát is...”

Lord Lytton megköszönte az elmondottakat, elsőnek említve Lord Cecilt. Ugyanakkor közölte, udvariasan, hogy „úgy tűnik, nem valószínű javaslatunk valóra váltása, mivel az adott körülmények között jelenleg nem valószínű, hogy Őfelsége kormánya képes lesz arra, hogy határozottan állást foglaljon”. Egyben remélte, hogy a hadügyminiszter elfogadja jelentésüket.

A hadügyminiszter (the Secretary of State for War), Viscount Hailsham igen befolyásos politikus (két ízben is betöltötte a második legnagyobb főméltóságot – High Chancellor of Great Britain). A kormány nevében szólva, az ilyenkor kötelező udvariassági formulákat követően további türelmet kért – meg kell várni a kínai és a japán kormány álláspontját.

Lord Ponsonby zárszavában nem élezte tovább a helyzetet, hivatkozva a lord Cecil és Hailsham által elmondottakra, azt a reményét fejezte ki, hogy brit nyomásra előrelépés történhet a Népszövetség fórumán. Ponsonbynak csalódnia kellett.

Végszó

Jó egy évvel a Mukdennél kirobbant konfliktust követően, 1932. október 1-jén (más adatok szerint 3-án) tette közzé a Népszövetség Tanácsa a jelentést. A jelentésben megállapítják, hogy Japán katonai akciója megsértette Mandzsúriában a kínai szuverenitást (Chinese sovereignty), és semmi köze nem volt az itt lévő japánok, vagy érdekeik védelméhez. A létrehozott Mandzsukuo állam pedig nem tekinthető egy függetlenségi mozgalom termékének („not represent a genuine independence movement”). A bizottság javasolta, hogy Japán vonja ki csapatait Mandzsúriából, amely legyen autonóm állam kínai szuverenitással, nemzetközi ellenőrzéssel („with international advisors and police”), ugyanakkor el kell ismerni Japán sajátos érdekeit a térségben („recognize Japan's special interests in the region”), valamint Japán gazdasági érdekeit is.

A Lytton-jelentésben nem túl hangsúlyos, de megjelent a „szovjet kártya”. Ez érzékelhetően a japánok által elmondottaknak volt a visszhangja. E szerint Japán legnagyobb ellenfele a térségben a bolsevik Oroszország, s e veszély elhárításában mind Japánra, mind pedig a Kuomintang Kínára lehet számítani.¹⁹ A Kelet-Kínai Vasút, amelynek egyes szakaszai kínai, japán, illetve szovjet tulajdonban voltak, valóban konfliktusforrást jelentett Mandzsúriában, de mint az már évek óta – és később is – kezelhetőnek bizonyult, az érdekelt felek kölcsönösen kiszolgáltató helyzete miatt.

A jelentésről a szavazás öt hónap múlva, 1933. február 24-én került sor a Népszövetség közgyűlésén, ahol azt 42:1 arányban, Japán ellenszavazatával elfogadták. Ezt követően kisebb bot-

¹⁹ A Kwantung Hadsereg dokumentumából idézi *Alvin D. Coox* 1985: 50. A hadseregnek jelentős szerepe volt mind a mukdeni incidensben, mind Mandzsukuo létrehozásában – 1932. február 18. –, mind annak japán elismerésének időzítésében – szeptember 15.

rány tört ki, amikor az ülésen elnöklő, egyébként a Népszövetség elnöki tisztét is betöltő belga Paul Hymans bejelentette, hogy a szavazás egyhangú volt, mivel a szavazáskor a konfliktusban közvetlenül érdekelt felek, így Japán és Kína szavazatait nem kell beszámítani. A japán delegáció erre kivonult, s vezetője, Yosuke Matsuoka a termet elhagyva hangosan bejelentette: „Mi nem jövünk vissza!”. S valóban, a japán kormány 1933. március 27-én hivatalosan is közölte, hogy kilép a Népszövetségből. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy nem fognak lemondani „mandátumaikról” a Csendes-óceán térségében. A Népszövetség rövid történetében ez volt az első kilépés – a második, ugyanebben az évben, október 24-én történt, akkor a leszerelési konferencia eredményével elégedetlen hitleri Németország hagyta el végleg a fórumot.

Források

- HL Deb. 1932: House of Lords, Debate 1932. november 2. Vol. 85. cc976-1000976. <http://hansard.millbanksystems.com/lords/1932/nov/02/manchuria-report-of-the-lytton-commission>, 2012. szeptember 30.
- Lenin, V. I.: Lenin az imperialista háborúról. Centrizdat, Moszkva 1930.
- Политбюро ЦК РКП[б] – ВКП[б] и Коминтерн. 1919–1943. Документы. РОСПДН. Москва 2004.
- Raubkrieg gegen China. Berlin 1932.
- Soviet Documents on Foreign Policy II: Soviet Documents on Foreign Policy Volume II. 1925–1932. Ed. Jane Degras. Oxford University Press, London – New York – Toronto 1952.

Hivatkozott irodalom

- Coox, Alvin D.: Nomonhan. Japan Against Russia 1939. Stanford University Press, Palo Alto 1985.
- Jacobson, Jon: When the Soviet Union entered World Politics. University of California Press, Berkeley 1994.
- Jordán Gyula: Kína története. Aula Kiadó, Budapest 1999.
- Kissinger, Henry: Diplomácia. Panem-Grafo, Budapest 1998.
- Keynes, J. M.: A békeszerződés gazdasági következményei. Európa Kiadó, Budapest 2000.
- Polonyi Péter: Kína története. Maecenas, Budapest 1994.
- Surányi Róbert: Az angol munkásmozgalom és a „Zinovjev-levél” (1914–1925). In: A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv. 1984. Szerk.: Harsányi Iván – Jemnitz János. Kossuth, Budapest 1984. 169–179.
- Székely Gábor: Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története. Napvilág Kiadó, Budapest 1998.
- Tohmatsu, Haruo – Willmott, H. P.: A gathering darkness. The Coming of War to the Far-East and the Pacific, 1921–1942. Total war: New Perspectives on World War II. SR Books, London 2004.
- Yaqin Li: „Bandit Suppression” in Manchukuo (1932–45). PhD-disszertáció. Princeton 2012. http://dataspace.princeton.edu/jspui/bitstream/88435/dsp011v53jx017/1/Li_princeton_0181D_10226.pdf, 2012. szeptember 9.